

A MŰVÉSZETI OKTATÁS KÉRDÉSE.

(Költészettanítás az elemi iskolában.)

(Első közlemény.)

Napjainkban különösen sokat foglalkoznak a művészeti oktatás kérdéseivel. De mindazok, akik a művészeti oktatást a különböző iskolákban elterjeszteni, átalakítani, vagy magasabb színvonalra emelni igyekeznek, legfőképen a rajzra, festészetre, esetleg zenére helyezik a súlyt. Arra alig vetnek ügyet, hogy a *költészet* részesüljön kellő gondozásban. Pedig a költészet éppen az a művészet, melynek a nép különböző iskoláiban való magyarázása a legkevesebb külső nehézségbe ütközik, a legkevesebb költséggel vagy áldozattal jár — s valamennyi művészet között a legáltalánosabb elterjedtségre számíthat. Míg ugyanis számosan akadnak, akiket zenei hallásuk hiányában hasztalan igyekszünk a zene élvezetére vezetni, s ugyancsak sokan vannak, akiket kellő ügyesség s érzék hiánya a képzőművészetek élvezetétől zár el: addig a költői művekkel mindenki lelkéhez férközhetünk s azokat is a szép világába vezethetjük, akik semmi más művészet iránt fogékonysággal nem viseltetnek. Hiszen akire nem is hat a költői mű ritmusa, akinek rideg lelkét a költeményekben kifejezésre jutó érzelmek meg sem indítják: az is meg tudja érteni a mű gondolatait. A költészet tehát mindenki számára nyújt valamit s oly egyetemes művészet, amelynek élvezését és magyarázását a művészeti oktatás elsőrangú tényezőjévé kell tenni.

Midőn a költészettan tanításának módjairól írunk — bármily szokatlanul hangzik is, — elsősorban a *népiskolákra* gondolunk. Mert a népiskola veti meg alapját az egész társadalom műveltségének. A társadalom legszélesebb rétegei csak népiskolát végeznek s azok a műveltebbek is, akik felsőbb iskolákba járnak — műveltségük alapjait s egész életre szóló irányításukat a népiskolában szerzik meg.

Mérhetetlenül fontos kérdés tehát, hogy a népiskolában mily mértékben és mi módon tanítsuk a költészetet. S ha e tekintetben megállapodásra jutunk, egyúttal rendkívül becses útmutatást nyerünk a költészetnek a különböző *középiskolákban* való tanítása ügyében is. Hisz a középiskolák alsó osztályai voltaképen még az elemi iskola körébe tartoznak. S ha az elemi iskolai tanítási módszert megállapí-

tani sikerül, a középiskola alsóbb osztályainak helyes módszere is készen van. Mivel pedig a helyes *szemléltetés*, azaz — költészetről lévén szó — a helyes *olvasatás* minden költészettani tanítás legfontosabb része, ez úton jelentős útmutatásokat és tanulságokat nyerünk a középiskola felsőbb osztályaiban való tanításra vonatkozólag is.

Megjegyezzük, hogy a költészettan ma is szerepel a népiskola tanítási tárgyai közt. Szerepel természetesen nem mint önálló tárgy, hanem *olvasmány-tárgyalás* címen. Ez a cím azonban nemcsak a *költői*, hanem a különböző *ismeretterjesztő* olvasmányokat is magában foglalja, mindazokat a földrajzi, természetrajzi, néprajzi, történelmi, természettani stb. olvasmányokat, miket a népiskolai olvasókönyvek tartalmaznak. Pedig ezek a legkülönbözőbb rendű és tartalmú olvasmányok *egészen máskép tárgyalandók az iskolában, mint a költői olvasmányok*. Azt hisszük, nem kell bővebben kifejtenuk, hogy valamely költői mű egészen más munka, mint például egy kis dolgozat a köd, pára, eső keletkezéséről. S máskép tárgyalandó például Petőfi «Távolból» című költeménye, mint egy oly olvasmány, mely a veteményes kertet ismerteti.

A tudományos ismereteket a gyermekek számára népszerűsítő, tehát ismeretterjesztő olvasmányok — bárha ezeket is úgy kell az iskolában tárgyalnunk, hogy a gyermekeket gyönyörködtessék — célul még sem a gyönyörködtetést tűzik ki, hanem valamely hasznos tudás terjesztését. Ellenben a költői olvasmányok — bárha ezek nyomán marad a lélekben valamely, az életre kiható ismeret is — mégis csak a gyönyörködtetést tűzik ki célul. Vagyis egy téli majorságot ismertető gazdasági olvasmány lehet oly vonzón és kedvesen megírva, hogy a gyermek nemcsak tanul belőle, hanem gyönyörködik is benne, — de azért ez olvasmány végső célja mégis csak az, hogy a gyermeket a téli majorságot állataival s azok életmódjával megismertesse. Ellenben «A puszta télen» című költemény — noha szintén ad bizonyos ismeretet a téli életről — mégis egy hangulat, egy érzés fölébresztésére szolgál.

Nem lehet és nem szabad a költészetet más célra felhasználni, mint amire szánva van. A költő nem azért alkotja művét, hogy azt természetrajzi, gazdasági, földrajzi vagy más ismeret terjesztésének eszköze gyanánt — profanizálják. Pedig e tekintetben sok és súlyos hiba történik. Itt csak néhányra utalunk. Előfordul, hogy a tanító természettudományi ismeretek terjesztésére használja fel a költeményt. Valamely órán például a «Családi kör» című költeményt kell olvasni. Ez oly leíró mű, amelynek olvasatásakor a főcél, hogy a magyar földműves családi életének békés idillje jelenjen meg a hallgatók képzeletében s az idill meleg hangulata ragadja meg a szíve-

ket. A tanító már most a városi gyermekek előtt következőkép olvassa a művet: «Este van, este van, kiki nyugalomba, Feketén bólingat az eperfa lombja.» (Eperfa. Itt megáll a tanító, hogy eperfát szemléltessen. Bemutatja fali képen. Elmondja, milyen s hányféle az eperfa. Mire jó. Még a selyemtenyésztésre is kiterjeszkedik.) «Zúg az éji bogár, neki megy a falnak, Nagyt koppan, akkor, azután elhallgat.» (Éji bogár. A tanító újra szünetet tart s az éji bogarakat mutatja meg szemléltető képeken.) «Mintha lába kelne valamennyi rögnek, Lomha földi békák szanaszét görögnek.» (Békák. Újabb állattani magyarázat. Görögnek. Szó-magyarázat.) «Csapong a denevér»... (Denevér! Nosza elő falikép. Milyen a denevér, milyen állatfajhoz tartozik. Milyen kárt vagy hasznot tesz. Milyen oktalanság a róla való babona stb.) «az ereszt sodorván.» (Az eresz. Melyik része a háznak. Közbe szemléltető kép. Milyen a magyar ház? Melyek a részei? stb.) «Rikoltoz a bagoly»... (Bagoly. Újabb szemléltetés. Oktatás a baglyokról, azok különböző nemeiről.) «csonka régi toronyán.» (Csonka torony. Magyarázat Arany Jánosról, Nagyszalontáról, régi történelmi időkről, utalás más romokra, csonka épületekre stb.)

De minek folytassuk? Ha így tart az olvastatás, lehet ugyan, hogy a gyermek egy óra lefolyása alatt legkülönbözőbb rendű néprajzi, természetrajzi, történelmi ismeretekhez jut, de bizonyos, hogy egy-két versszaknál többet nem haladt; bizonyos, hogy a tanult ismeretek zagyva össze-visszaságban torlódtak fel lelkében s még bizonyosabb, hogy a költemény rá semmi gyönyörködtető hatást nem tett.

Egyik gyakran észlelhető jelenség, hogy a tanító a költői mű olvastatását bizonyos *nyelvtani* ismeretek terjesztésére használja, vagyis a költeményen gyakoroltatja be a nyelvtani elemzést. Ennek visszás voltát legélelnekben az tárhatja fel, ha oly költeményt említünk, amelyhez mély nemzeti érzés és kegyelet fűződik, például a Himnuszt. Mily kínos lenne hallani, ha a gyermek így elemzné a művet: «Isten» — főnév, még pedig tulajdonnév; «áldd» — ige, parancsoló mód, kettős d-vel, mert rövidítése az áldjad-nak; «meg» — igekötő, az ige után áll stb.»

Hát hiszen lehet a költeményt nyelvtani gyakorlatra is felhasználni, — de vajjon e célra alkotta-e a költő s e célból szerepel-e az olvasókönyvben? A költemény arra hivatott, hogy a lélekben egy nemes érzelmet, fölemelő képzeletet, dicső eszmét ébresszen. Semmi-némű konkrét ismeret, iskolai tudás céljára nem szolgál. Ima, melynek szelleme kell, hogy a szellemet megigézza. S bármily más célra használjuk a művet, káros hatást gyakorlunk a gyermeki lélekre. Mert egyrészt eltereljük figyelmét a tulajdonképeni céltól; másrészt pedig kellemetlenné, únottá és sívárrá tesszük lelkében a mű emlékét.

Ugyancsak a költői mű *lelki hatásának, vagyis tulajdonképeni céljának* lerontására szolgál egy más visszásság, amely azonban már a felsőbb népoktató iskolákban s a középiskolák alsóbb osztályai-ban fordul elő, mikor a tanító úgynevezett irálytani ismeretek le-gyakorlására használja fel a szív gyönyörködtetése céljából terem-tett művet. Például olvastatja «Rachel siralmát», amelyben Arany János jelképes alakban az ártatlanul kivégzettek fölött kesergő Haza gyászát szólaltatja meg. Itt az olvastatás célja az lenne, hogy a tanulók lelkét hassa meg az anya nagy siralma, aztán nyugtassa meg az anyának az ige győzelmébe vetett hite. Egyúttal a tanítónak megfelelő bevezetéssel, majd találó kérdéssel arra kellene rávezetnie tanulóit, hogy Rachel alakjában a Haza jelképét, a kivégezettekben a mi jeleseinket s az ige győzelmében a nemzeti föltámadást ismerjék fel. Ehelyett azonban következőkép olvastatja a művet: «Kicsi fehér ágyam hullámos redőin — Mily szépen alusztok én szép csecsemőim!» Itt a tanító el kezd magyarázni: (Ez gondolat-alakzat. *Megszólítás*. Megszólítás az, ha a költő távollevő személyt, élettelen vagy tárgyat szólít meg.) «Édes-é az álom?» (Ez megint gondolat-alakzat. Még pedig *kérdés*. A stílisztikában más a *kérdés*, mint a köznapi nyelv-ben. Közönségesen kérdéseinkre választ is várunk. A költő művében a kérdés oly stílusbeli forma, amelyre a költő választ nem vár.) Majd folytatja a tanító az olvasást. «Tudok mindent, jaj, jaj!» Ez már érdekesebb sor, behatóbb magyarázatot követel. Gondolat-alakzat is, szóalakzat is. Gondolatalakzatnak *felkiáltás*. A felkiáltás a stílisztikában más, mint a köznapi életben. Nem azért kiált a költő, hogy segítséget hívjon, — csak azért kiált, hogy változatossá és fordula-tossá tegye a beszédet. De a «jaj-jaj» egyúttal szóalakzat is, még pedig *szóisméllés*. Kétszer azért mond a költő «jaj»-t, hogy ezzel a jajt nyomatékosabbá tegye.) Így megy a tanító végig a versen s be-mutatja az összes stílisztikai szabályokat, amíg végre e sorhoz jut: «Íme látok, látok, megnyílt a jövőndő.» Itt azután hathatósan szem- léltethet mindennemű irálytani szabályt. (Itt van *szóisméllés*: «látok, látok.» Van *metaphora*: «megnyílt a jövőndő.» Hát megnyílhat a jövőndő? Ajtó nyílik meg, — a költő tehát a jövőt valamely zárt helyhez hasonlítja. Ez tehát *hasonlat*. A metaphora voltakép rövidített hasonlat. *Allegóriá-nak* is tekinthető ez, *paradoxonnak* is, — de voltakép *vizü*, látomás).

De ha túlzottnak látszik is a költeménytárgyalásnak ilyenmű ismertetése, mégis úgy véljük, jellemzőn világítja meg az oly költemény-tárgyalást, amely a művet nem arra a célra használja fel, amelyre a költő szánta. S bizonyos, hogy ilyen vagy ilyenhez hasonló olvasás és magyarázás után a tanuló sok mindent tudhat, csak épen azt nem, amit a költő közölni akart.

Nem csodálkozhatunk azonban, hogy akad tanító, aki költői művet más célra használ föl, mint amelyet a költészet szolgál. Hisz akárhányszor akad úgynevezett költő is, aki művészetével visszaélve, azt nem gyönyörködtetésre, hanem bizonyos gyakorlati célra szólaltatja meg. Itt elsősorban azokra a versikékre gondolunk, amelyek iskolakönyvekben még mindig található s melyek bizonyos tantételeket és szabályokat verslábakba vagy rímekbe szedve, a vers ritmusa segélyével akarnak a tanuló emlékezetébe vésni. Nem egy elemi iskolai könyvben szerepel az úgynevezett «*Arany abc*», amely hasznos tudnivalókat közöl s amelyet aztán a gyermekek könyv nélkül tanulnak meg.

Az arany abc például efféle sorokat tartalmaz:

- «Hogyha fölkelsz korán reggel — Mosd meg arcod' tiszta vízzel.»
 «Mosd meg jól a füled, nyakad — Fésületlen ne hadd magad.»
 «Jól keféld le a kabátod' — A cipődet s a nadrágod.»
 «Tedd könyvedet a táskába — Úgy indulj az iskolába.» stb.

S olvastunk pædagógiai fejtegetést, amely az ilyenmő költészetet védelembe veszi s azt kívánja, hogy az iskolai könyvekben általánossá tétessék. Főkép azzal igazolja az effajta ismeretterjesztő módszert, hogy a vers, ha a gyermek megtanulja, később is, egész életén át emlékezetében marad. Visszatérés ez amaz időkhöz, midőn egész tankönyveket verses alakban írtak s a nagy *Geografia* egy leányzó alakjában ekkép írta le Európa képét:

«Három ország ült fel térde kalácsára,
 Dánia, Scócia és Norvég határa,
 Muszkák szoknyájára ragadtak s lábára,
 Ne tágíts e szűzön; jutsz Magyarországba.»

Vagy a «*Kis Tükör*» ekkép írta le Pozsony megyét:

«Fő Poson Vármegye *Poson* városával,
 Melly Nemes a' Király' koronázásával,
 Híres *Nagyszombat* is szép iskolájával,
Modor, *Bazing*, *Szent-György* él szabadságával.

Itt van *Galánta* is, *Királyfalva*, *Déven*,
 Menj-által a' *Duna Tsalló-közi* révén,
Püspökít, *Somorját*, *Vajkát* sorban vévén,
Szerdahelyt végtére járd el, időd lévén.»

Ehhez a remek verses pædagógiához tér vissza az arany abc, amely hasznos tudnivalókat, tisztasági, étkezési, egészségügyi s más szabályokat a ritmus piluláiba burkolva adogat be a gyermeki lélek-

nek. Csak arról feledkezik meg ez az élemedett oktatási módszer, hogy ha a gyermek *cselekvéseit* akarjuk irányítani, úgy nem szavakat kell emlékezetébe vésnünk. Példaadással és *állandó szoktatással* kell arra vinnünk, hogy rendszeren öltözködjék, mosakodjék stb. Az arany versikét pompásan tudhatja a gyermek s mégis mosdatlanul és fésületlenül jelenhet meg az iskolában. Ellenben, ha a tanító a gyermeket folyvást helyes viselkedésre szoktatja, természetes szokásává válik az s nincs szüksége arany versikére. Tudhatja valaki nemcsak a rendes életmód, de az egész erkölcstan minden szabályát könyv nélkül, rímesen vagy rímetlenül s még sem cselekszik aszerint. A helyes cselekedetekre irányuló nevelés talán mégis csak más, mint szabályoknak emlékezetben való felraktározása.

Arról is megfeledkezik e módszer, hogy az *ismeretekre való tanítás* is teljesen más, mint a *szó-tanulás*. Hiába tanulja be valaki az egész földrajzot, vagy csillagászatot pattogó rímekben, — ha csak szavak vannak fejében s igazi szemlélete, helyes felfogása nincsen. Végül nem gondol arra, aki a verset ily célra használja fel, mennyire visszaél a költészettel, mennyire profanizálja a művészetet, rontja az emberek szépezzékét. Hogy ezt ma még bizonyítani is kell!

Amily alapvető módszertani elv, hogy költői művet csak arra a célra szabad felhasználnunk, amelyet a költő szolgálni kívánt — oly elv az is, hogy csakis azt a költői művet szabad olvastatnunk és emlékezetbe vésetnünk, amely valóban költői célt szolgál.

Itt érkezünk ahhoz a fontos kérdéshez, hogy *milyen költemények* legyenek azok, amelyeket a gyermekek számára gyönyörködtető olvasmányokul kiszemeljünk? Azt gondolhatná bárki, hogy erre a kérdésre válaszul csak föl kellene sorolnunk a legjobboknak vélt költemények címjegyzékét s egyszersmindenkorra való okulásul oda kellene nyujtanunk tanítóinknak. De úgy véljük, hogy a költői munkák illetően lajstromával, vagy ha úgy tetszik, kánonával nem érünk kellő célt. Csak ugyanabba a tévedésbe esnénk tanítóinkkal szemben — amilyenbe a tanulókkal szemben estek azok, akik gondolatok helyett pusztá szavakat vésettek lelkükbe. A legjobb költemények címjegyzéke is csak — címjegyzék. Bármily helyes szempontból állított egybe, kész anyagot *tukmál* a tanítóra. Nem hagy szabad választást ízlésének; nem ösztökéli a tanítót, hogy a szépet maga keresse, tehát nem hat fejlesztőn reá. Egyúttal az ifjúságnak szánt irodalomban bizonyos megkövesedést idéz elő.

Célszerűbbnek véljük tehát, hogy költemények *címei* helyett *szempontok* nyujtassanak a tanítóknak, szempontok, amelyek szerint az iskolai szépirodalmi olvasmányok kiválasztandók. Részünkről a következő szempontokat követnők:

Mindenekelőtt követelnők, hogy a kis gyermekek olvasmányai között csak a legmesteribb, legremekebb költemények szerepeljenek. Ne higyjük, hogy a gyermeki léleknek, mivel még fejletlen, elég jó a kezdetlegesebb vagy együgyűbb olvasmány is. A gyermekkorban legfogékonyabb a lélek, ebben a korban szerzi egész életre szóló szellemi kincsét s az e korban kellő módon megtanult költeményeket nem felejtí el többé.

Oly műveket kell tehát a lélekbe ültetnünk, amelyek egész életre szóló nemes érzelmek gyanánt virágozzanak ott tovább. Csak oly költeményt szabad a gyermekkel olvastatnunk, amelyet felnőtt is a legnagyobb gyönyörűséggel olvashat — amivel korántsem mondtuk azt, hogy *minden* mű, amely felnőttet gyönyörködtet, egyúttal gyermeknek is megfelelő olvasmány.

Újabb időkben világszerte a gyors fogyasztásra, széleskörű kelendőiségre számító hirlapirodalom egyik ága gyanánt — gyermeki hirlapírás is fejlődött ki. Tömegesen jelennek meg oly lapok, amelyek kizárólag gyermekeknek szánt, édeskés mű-naivitással frott, gyakran üres, gyakran egészen együgyű szépirodalmi olvasmányokat tartalmaznak. Gyári módon készítk a modern kor irodalmi vállalkozói a gyermek-olvasmányokat. Állítólag leszállanak a gyermeki lélekhez, gagyognak és gügyögnek s azt vélik, hogy minél üresebbek és együgyűbbek, annál közelebb jutottak a gyermekvilág lelkéhez. Kétségtelenül akadáhatnak és akadnak is az iparszerűen gyártott olvasmányok tömegében oly szép és maradandó becsű munkák is, amelyek irodalmi értékkel bírnak s felnőtteket is gyönyörködtetnek. Ezeket természetesen ki kell emelnünk az olvasmányok tömegéből s örömet oda kell soroznunk a gyermekvilág becses műkincsei közé. Csak azzal legyünk tisztában, hogy amely gyermekolvasmány általános eszthetikai szempontból értéktelen, vagyis nem gyönyörködtet ifjat és idősbet egyaránt: az gyermeknek sem való.

A gyermeki lélek csak *fejletlenebb*, de nem *alantasabb* mint a mi lelkünk. *Lényegében nem más*, mint a mienk — csak még nem vált olyanná. Nem ért meg minden művet, amelyet mi megértünk és így nem is élvezhet mindent; de amit megért és élvez, azt nekünk is meg kell értenünk, abban nekünk is gyönyörködnünk kell.

Van, igenis van tehát külön gyermekirodalom — de nem a szó ama értelmében, ahogy ezt világszerte iparszerűen úzik.

Nem oly irodalom az, amelyet csak a gyermekvilág méltányolhat és élvezhet — hanem a valódi, még pedig a legremekebb irodalomnak, a felnőttek számára alkotott irodalomnak oly kiválasztott része, amelyet a gyermekvilág is méltányolni és élvezni tud. Az igazi,

mesteri gyermekolvasmány az, amelynek írásakor az ihletett költő előtt nem is lebegett az a *szándék*, hogy gyermek számára ír, gyermeki lélekhez ereszkedik le; s amelyet mégis lelkének ősi tisztasága, természetessége és egyszerűsége úgy alkotott meg, hogy a gyermek is gyönyört talál benne. Ugyanide tartoznak a *népköltészetnek* legremekőbb termékei is, amelyeket szintén nem gyermekek számára szerettek, de melyeknek ismeretlen szerzői önkéntelenül is úgy gondolkodtak és éreztek, hogy termékeiket a gyermek is értheti és élvezheti.

Már most az a kérdés, hogy a költők legjobb műveinek s a népköltészet legszebb termékeinek sorából melyeket válasszunk ki gyermekek számára? E kérdésre minden irányban kimerítő választ kell adni s ez csak úgy lehetséges, ha a műveket a legkülönbözőbb szempontokból vizsgáljuk.

Ilyen szempont a költői művekben nyilatkozó *érzelem*. A költemények, úgy a líraiak, mint a leírók és elbeszélők, vagy egyénnek az egyénhez (szülőhöz, gyermekhez, testvérhez, baráthoz, szeretőhöz, feleséghez) — vagy egyénnek a társadalomhoz (társadalmi osztályhoz, nemzethez, emberiséghez) — vagy pedig egyénnek a világrendhez (természethez, istenhez) való viszonyát s ebből származó érzelmét éneklik meg. Mindezen érzelmek közül természetesen csak azok ragadhatják meg a gyermek lelkét, amelyeket maga is átérezni képes. Oly érzelmekről szóló műveket tehát, amelyeket gyermek nem érezhet, nem szabad gyermekkel olvastatnunk, mert nem érti meg. Leginkább megérti s így legközvetlenebbül hatnak a gyermekekre azok az olvasmányok, amelyek egyénnek egyén iránti érzelmeit fejezik ki. Csak a teljesség okáért említjük, noha ezt már csakugyan tudja minden tanító, hogy az ily művek közül is föltétlenül kerülendők a szerelmiek, még ha a legideálisabbnak nevezett érzést szólaltatják is meg. Erről az érzésről gyermeknek sejtelme nem lehet, az ily művet tehát nem értheti meg. Itt-ott szokás, hogy valamely szerelmi tárgyú költeményt mégis a gyermeki olvasmányok közé vesznek, még pedig úgy, hogy egyes versszakait kihagyják, egyes szavait megváltoztatják s a művet úgy tüntetik fel a gyermek előtt, mintha szülő, testvér vagy barát iránti érzelmet fejezne ki. Ez azonban visszaélés a művel, torzítás, szinte hamisítás. S nemcsak azért ítélendő el, mert a költő művét kiforgatja mivoltából, hanem azért is, mert a jövőre kihatólag káros hatást gyakorol a gyermekekre. Idő multával ugyanis a gyermek rájön a kegyes csalásra, ami tanítóját visszaszínben állítja elébe, sőt hozzájárulhat ahhoz, hogy az iskolában tanultak megbízhatóságát tudatában megingassa. Itt újra hangoztatjuk, hogy költői művet más célra, mint amelyre íródott, felhasználni nem szabad.

A felsorolt három csoport közül legnehezebben foghatja fel a gyermek az egyénnek a világrendhez való viszonyát. De azért a természetről szóló művek semmiesetre sem mellőzendők. Mert ha a gyermek még be sem is hatol valamely természet-festő költemény mélységeibe: annak színei és képei mégis érthetők előtte s így hatnak reá, még pedig évek múltán egyre növekvő mértékben. A gyermek naivul szereti s élvezi a természetet; a költemény hozzájárul ahhoz, hogy gyönyörűsége tudatossá váljék. Az istenségről szóló költemények sem mellőzhetők, mert bár elvontaknak látszanak is, az egyéni életből, vagy a társadalmi életből vett analógiák segítségével mégis oda vezetik a gyermeket, hogy az istenséget megsejtse.

Ezzel egyszersmint megjelöltük a határt, amelyen belül ily tárgyú költemények a gyermekek számára hozzáférhetők. Amely mértékben teszik érzékelhetővé, szemlélhetővé a magasabb eszmét, oly mértékben alkalmasak gyermeki olvasmányul. Magasabb, elvont bölcselmi jellegű művek — bármily remek is, — ha konkrét alakban nem érzékeltetik az eszmét, természetesen teljesen alkalmatlanok gyermekek számára.

Valamennyi elébb felsorolt csoportozathoz tartozó mű vagy a *rokonszenvező*, vagy pedig *ellenszenvező* érzelmet; tehát a szeretet vagy a *gyűlölet* különböző árnyalatait fejezi ki. Mondanunk sem kell, hogy a lírai költemények közül csak azok a művek alkalmasak gyermeki olvasmányul, amelyek rokonszenvet szólaltatnak meg, tehát szeretetet egyén, társadalom és világrend iránt. Nem mintha csak ily érzelmű lírai művek lehetnének irodalmi remekek. Hisz a költői szív ép úgy érezhet szeretetet, mint gyűlöletet. A gyűlölet, melyet valami iránt érez, abból a szeretetből származik, melyet valami más iránt érez. Például a költő gyűlöli azt a gonosz ellenséget, aki a nemzete, népe ellen támad. Gyűlöli azért, mert népét nagyon szereti. E gyűlölet tehát negatív oldala a pozitív szeretetnek. S ép ezért nem való gyermeki olvasmányul, mert a gyermeki léleknek pozitív tartalmat kell adni. S annyira még nem fejlődött a gyermeki lélek, hogy a rossz elleni gyűlölet mögött is a jó iránti szeretetet ismerje fel. Így például Petőfi akárhány, a szabadságharc viharai között írott s a zsarnokság elleni gyűlöletet kifejező lírai költeménye — bármily remek legyen egyébként s bármily gyönyörködtető olvasmánya legyen is felnőtteknek, kis gyermekeknek nem való, mert a gyermek még nem érti meg kellőképp, hogy e gyűlöletet is csak a szeretet — a nép és haza iránti szeretet — sugallta. A *leíró* művek közül sem valók gyermeki olvasmányul azok, amelyek csak ellenszenvet szólaltatnak meg valamely tárgy, személy, táj, tünemény iránt. *Elbeszélő* művekben, ahol a jó a rosszal harcot vív, természetesen úgy rokonszenves,

mint ellenszenves érzelmek nyilatkoznak. E művek közül is csak azok alkalmasak, amelyekben a rokonszenv, a szeretet győzedelmeskedik. De erről később szólunk behatóbban.

S most rátérhetünk arra, hogy a költők sokféleképen hangolt kedélyvilága közül melyek felelnek meg leginkább a gyermeknek. Vannak költők, akiknek kedélyében uralkodó hang a *pathos*, a magasabb lendület, amely lelkesedésre hajlik. Másoknak meg főjellemonása az érzelmesség, a *szenimentalizmus*. A harmadik csoportba tartoznak azok, akikben uralkodik a gúny, a *szatira*. Ezek a jellemvonások természetesen sokféle árnyalatban és keveredésben mutatkoznak, de a három közül valamelyik mégis uralkodó jellege minden költőnek. S ez természetes is. Mert vagy azonosnak érzi magát a költő a világrénddel, át és át van hatva annak nagyszerűségétől, s lelkesedik érte, — ez esetben *pathetikus* kedély. Vagy pedig nem érzi magát azonosnak a világrénddel, kifogásolja, gáncsolja, gúnyolja, — ez esetben *szatirikus* kedély. A kettő között lebeg az oly költői kedélyvilág, amely egyfelől szeretne a világrénddel azonosulni, másfelől érzi annak ránézve gyakran súlyos, fájdalmas letipró voltát. Az ilyen gyengéd léleknek nincs elég ereje sem a világréndért való lelkesedésre, sem az ellene való lázadásra, tehát *szenimentális* kedély. S borongó bánatát gyakran szelid humorral palástolja.

Már most az a kérdés, hogy a sokkép hangolt kedélyek közül melyek nyújthatnak a gyermekeknek megfelelő olvasmányt? Nyilvánvaló, hogy a világrénddel szemben luciferi módon a tagadás álláspontján állókat, akik csak gúnyolni, gáncsolni s lázadni tudnak, ki kell zárunk a gyermekek olvasmányai sorából. Hisz a gyermek még nem ismeri ezt a világot, — nem is értheti tehát a szatirikus léleknek tagadását.

Minél erősebb szatira szólal meg valamely műben, vagyis minél mesteribb szatira, annál kevésbé adható gyermek kezébe. Ellenben mindenekelőtt alkalmas gyermeki olvasmányul a pathetikus kedélyű költemény, amelyben lelkesedés, a világrénddel való azonoság érzete szólal meg. A gyermeki szív gyengéd, érzelmes irányba való hangolása céljából szenimentális olvasmány is adható; de nehogy nagyon is siránkozó legyen, lehetőleg olyan, amelyben szelid humor aranyozza be a borongó szenimentalizmust. Azonban — ismételjük — legértékesebb s a gyermekekre legvonzóbb a pathetikus mű. Ezért szereti a gyermekvilág oly nagyon Petőfi számos lendületes, lelkes költeményét.

Miután a kedélyvilág szempontjából vizsgáltuk a költői alkotásokat, azt kell meghatározunk, hogy a *képzelet*, a *fantázia*, szempontjából mily költői munkák felelnek meg a kis gyermekek lelki

világának. Azok a művek megfelelőbbek-e, amelyekben a költő a köznapi, való, ugynevezett reális élet képeit festi? vagy pedig azok, amelyekben a költő távolibb, mesés, elgondolt vagy idealizált világot jelenít meg képzeletével?

Mindenki tudja, hogy a gyermeket kevésbé érdekli a köznapi reális való. A mese fantasztikuma vonzza lelkét. S ez érthető. Oly kevés még, amit a világból ismer s oly sok az, amit ismerni óhajtana, hogy az ismeretlen mindig nagyobb vonzóerőt gyakorol rá. Az önkénytelenül megnyilatkozó tudásvágy a távollevőnek, mesésnek szeretetére bírja a gyermeket, úgy hogy szinte éhesnek mondható képzelete mind újabb és újabb csodás tápot keres. Bármily mesteri realizmussal fesse tehát valamely költő egy falusi gazda otthonát, a falusi gyermek, amely ama környezetben állandóan él, annál kevésbé fog iránta érdeklődni, minél jobban ismer reá a valóra. Megállapítván a gyermeki fantázia rendkívüli vágyát az ismeretlen és mesés elem iránt, már csak azt kell kérdeznünk: elfojtsuk-e ezt a hajlamot, vagy pedig kielégítsük-e?

A népiskola minden többi tárgya, az ismeretek minden faja a reális való megismerésére tereli a gyermeket. Kérdés, hogy mindezen kívül még a költészetre is szükség van-e, hogy a gyermek valahogy el ne térjen a realitástól? Még súlyosabb kérdés, vajjon az-e az oktatás feladata, hogy a gyermeki lélekben általánosan és szükségyszerűen mutatkozó hajlamot elfojtsa? S lehet-e ily hajlamot úgy elfojtani, hogy káros visszahatásai ne legyenek? Oly kárhozatos, veszedelmes hajlam-e a fantázia, hogy azt elfojtani szükséges? Egyáltalán létesült-e valamely magasztosabb emberi mű a képzeletnek merészebb, szokatlanabb szárnyalása nélkül? Nem inkább táplálni, fejleszteni s egyúttal lélekiemelő képekkel megtölteni kell-e a képzeletet?

Nézetünk szerint minél *realisztikusabb* jellegű valamely *szépirodalmi* mű, annál kevésbé alkalmas gyermeki olvasmányul. S a realiztikus művek közül is a városi gyermeknek megfelelőbb a falusi életből, a falusi gyermeknek a városi életből, a pusztán lakónak a felföld vagy a tengerpart vidékéről, viszont a felföldinek vagy tengerpartinak a pusztai életből vett szépirodalmi munka. De valamenyinek leginkább felel meg a mesék csodás világából vett költői olvasmány.

Azonban ha tápot kell is nyujtanunk a képzeletnek, *örizkednünk kell annak beteggé tételétől*. Már pedig a kóros képzeletű költői munka kórossá teszi a gyermeki képzeletet. Meg kell tehát állapítanunk, mikor kóros képzeletű valamely költői alkotás? *Kóros akkor, ha mind abból amit mesei alakban, csodás színben előad, nem*

hámozható ki tartalmi, eszmei igazság. Az igazán remek művek mindegyikében, akár mily mesés, fantasztikus is, valóság, igazság rejlik. A aesopusi mesékről, melyek közül több a világirodalom gyöngye, ezt senki sem vonja kétségbe s e meséket még a csodás, fantasztikus olvasmányok ellenzői is ajánlani szokták gyermeki olvasmányul. Pedig az ily mesék ugyancsak nem felelnek meg a realitás külső követelményeinek. Merő valótlan, például «A teknősbéka és a sas» című mesében, hogy a teknősbéka arra kérte a sast, tanítsa repülni; valótlan, hogy a sas óva intette ettől; valótlan, hogy végre mégis engedett s azért vitte a magasba, hogy onnan leveesse. De bár az egész mese valótlan, mégis igaz a benne rejlő gondolat, hogy aki képességének határán túl törtet, elpusztul, ezt az igazságot e mese a lehető legrövidebben s legszemléltetőbben varázsolja a hallgató képzelete elé. Realista író az emberi társadalomból vett elbeszéléssel, akár egész regénnyel fejezhetné ki ezt az igazságot, — de hol a mester, aki velősebben és szinesebben véshetné az emberi képzeletbe? Az igazán szép mese, akár aesopusi, akár más állat-mese, virág-rege, tündér-mese, bárha a realizmus szempontjából valótlanak látszik is s bárha a természetrajz, természettan törvényeivel s egyáltalán minden természeti törvénnyel ellenkezik is: nem ellenkezik az *esztétika* törvényeivel, lélektanilag igaz, gondolatilag való, vagyis belső tartalmában egészen realis. Gyermeknek számára éppen azokat a meséket kell kiválasztanunk, amelyeknek fantasztikumából igaz eszme ragyog elő. Az ily mesék a bennük rejlő csodás elemmel kielégítik a gyermek sóvár képzeletét, de ugyanakkor a gondolkodást is megtermékenyítik. Viszont kóros képzelőműnek mondjuk az oly mesét, akár aesopusi, akár pedig tündér-mese vagy hasonló, amelyben a sok csodának értelme, eszmei tartalma nincs. Az ilyen nem tereli a képzeletet határozott eszmei irányba, csak izgalmat kelt benne, vadul kalandoztatja, rémképekkel és babonákkal tölti meg.

S most rátérhetünk arra, hogy *eszmei* szempontból milyen legyen a gyermek számára szánt szépirodalmi olvasmány. Milyen irányba legyen a költő értelme, gondolkodása, vagyis *világfelfogása*.

Ha gyermeknek oly mesét mondanánk el, amelyben a királyfi sok hányatás és szenvedés után valamely gonosz ellenségnek végkép áldozatul esnék: a gyermek lelkülete sehogysem nyugodnék meg. Felháborodnék a rossz [végen és rútnak mondaná a mesét, amelyben költői igazságszolgáltatás nincsen. Mert költői igazságszolgáltatást, vagyis a jónak győzelmét s a rossznak bűnhődését kívánja a gyermeki lélek. Ezzel a ténnyel szemben merőben hiába való a vitatkozás: vajjon van-e az életben csakugyan igazságszolgáltatás, s vajjon kell-e a költészetben is igazságszolgáltatásnak lenni? Vagyis

merőben meddő az a kérdés, vajjon az *optimista*, vagy pedig *pesszimista* világfelfogás igaz-e? Aki a gyermeket nem akarja felháborítani, megbotránkoztatni s elkéséríteni, annak nem szabad a gyermeknek oly olvasmányt nyújtani, amelyben a jó végül elpusztul, a rossz pedig győzelmet arat, amely tehát pesszimizisztikus felfogást fejez ki. Nem akarjuk mi ezzel kétségbevonni, hogy pesszimizisztikus művek is lehetnek nagyszerű irodalmi alkotások, csakis azt mondjuk, hogy gyermeknek nem valók. Lehet, sőt van akárhány költő, aki az életből vett keserű tapasztalatok és az elme hosszas kínos tusái nyomán arra a meggyőződésre jutott, hogy a világ tökéletlen, gyarló, elhibázott alkotás, amelyben isteni igazságszolgáltatás nincsen. De a gyermek még nem mehetett át e tapasztalatokon és gondolatokon, még nem juthatott oda. Tehát nem értheti meg a pesszimizizmust. S több mint kiméletlenség, valósággal lelketlenség a gyermeket mesterségesen oda vinni. Aki erre vállalkoznék, kínos tapasztalatain és sötét gondolatain kívül kétségtelenül sok élvezeten, lelki és testi gyönyörűségein is ment át, míg a «vanitatum vanatus»-ig eljutott. Ezekről az örömeiktől fosztaná meg a gyermeket, hogy az a kellemességek ismerete nélkül jusson a gyötrő kétségekhez. Egyúttal a saját pesszimizista felfogását sem értetné meg, mert hiszen az élet örömeinek ismerete nélkül nem is juthat a lélek ahhoz, hogy az örömei hiábavalóságát felismerje. De meg azért sem érthetné el célját, mert a gyermek, amelynek természetében van, hogy még élni kíván, mielőtt borzalommal fordulna el az effajta költészettől.

De van még egy nevezetes ok, amely a pesszimizista felfogású műveket kizárja a gyermeki olvasmányok sorából. A pesszimizista gondolkodás voltaképp *elitáló bíráló a teremtés műve fölött*. E bírálót ember gyakorolja, ember, aki magát képesnek és illetékesnek hiszi arra, hogy a világegyetemen végtelen alkotását amelyet még felfogni sem képes, elitálja s tökéletlennek mondja. Ez nyilvánvalón oly nagyfokú emberi szerénységtelenség és gőg, amelyeknek csak káros nevelő hatása lehet.

De nemcsak a nyíltan pesszimizisztikus, hanem a teremtést burkolt módon elitáló műveket sem szabad soha kis gyermekekkel olvasztatni. Hasonlóképp azokat sem, amelyeknek felfogásában, ha nem is pesszimizizmus, legalább habozó kételkedés mutatkozik. Kizárólag és föltétlenül csakis oly munkák adhatók kis gyermekek kezébe, amelyekben a jó teljes győzelmében, a rossz szükségszerű bünhődésében való meggyőződés jut érvényre, — tehát kizárólag optimista felfogású művek.

S mellőzendők oly művek is, — bár ezekben tükröződik a földi lét leghivebben és legméltóbban — amelyekben a nagy célokért

hevülő hős ugyan kivívja a célt, az eszmét, amelyért küzdött, de maga testi értelemben elbukik, áldozatul esik. Az ily felfogás ugyan többnyire nagyszabású művekben található, de kifejezésre juthat kisebb elbeszélő, sőt lírai művekben is. Gyermeki lélek nem képes a földi lét tragikumát felfogni. Nem képes még megérteni azt, hogy valaki nagy harcában elbukik, s mégis övé az erkölcsi győzelem. Hisz a gyermek előtt mindent szemlélhetővé kell tenni, s az elvont igazságot csak akkor érti meg, ha valamely alakban szemlélhetővé vált előtte. Hát hogy is értse meg azt, hogy a hős bukásában is győzelem rejlik? A bukást látja lelki szemei előtt, a bukás a valóság neki, — az erkölcsi, vagy sírontúli győzelmet ellenben nem látja s így föl sem is fogja. Ezért csak *középfajú* művek adhatók *kis* gyermeknek, oly művek, amelyeknek hőse nemcsak erkölcsi, hanem phisikai értelemben is győz, — tehát legyőzi a rossz ellenfelét, kivívja a jónak diadalát s maga boldogan él tovább.

Végül még hangsulyoznunk kell, hogy a *milieu* tekintetében lehető egyszerű viszonyokat, minél természetesebb, mesterkéletlenebb, ősi társadalmi állapotokat festő művek felelnek meg a gyermeki léleknek. S a szövevényes és bonyolult társadalomban szereplő művek csak akkor felelnek meg, ha a lehető legegyszerűbb s bonyodalom nélküli helyzeteket ragadják ki. Ez azért fontos, nehogy valamely szövevény a gyermeket zavarba ejtse s képzeletét elkalandoztassa. Hasonlókép a *nyelv- és a versritmus* tekintetében nagy egyszerűség és világosság kívánatos.

Látható mindezekből, hogy mily sok és sokirányú követelmény fűződik a valóban becses, klaszikus gyermek-olvasmányhoz. S csakugyan oly ritka az ilyen, hogy a legnagyobb nemzetek irodalmából is alig állítható egybe mintaszerű gyűjtemény. S az emberiség nagy jóltevői közé tartoznak azok a költők, akik műveik között csak néhány ilyet is alkottak. Ez oknál fogva egy nemzet sem zárkozhatik el attól, hogy ne merítsen más nemzet kincstárából is, ha művészi tökéletességű fordítással rendelkezik. A súlypont természetesen mindenütt a nemzeti irodalomra esik, — de az egész emberiség közkincsét képező remekek sem mellőzhetők.

Mindezekben arról írtuk meg véleményünket, hogy a gyermeknek a népiskolában, vagy általában tizenkét éves korukig *milyen* szépirodalmi olvasmányok nyújtandók. A következők arról szólnak, hogy a népiskolában *miképen* tárgyalandók az ilyen olvasmányok.

PALÁGYI LAJOS.